

# Verslaving tussen mythologisering en ontzuivering

Koos Neuvel

Is het nu een ziekte of niet? In de wetenschappelijke literatuur bestaat er de nodige verdeeldheid over wat verslaving eigenlijk is. Waar de een het ziet als een chronische hersenaandoening, zo een waar je niet of nauwelijks vanaf kunt komen, beschouwt de ander het als een kwestie van moraliteit. Ieder individu heet in dat laatste perspectief geheel verantwoordelijk voor zijn of haar eigen leven te zijn. Een mens kan er bewust voor kiezen om drank, drugs of andere verslavende middelen te gebruiken, maar ook om ze voorgoed af te zweren. Wanneer je dat laatste niet voor elkaar krijgt, zou dat vooral een teken van wilszwakte zijn.

Reinout Wiers, hoogleraar ontwikkelingspsychopathologie, bestrijdt in het interview met Henk Maassen het idee dat het bij verslaving om een chronische hersenziekte gaat, maar evenmin is verslaving voor hem een volledig vrije keuze. Ieder besluit om wel of niet verslavende middelen te gebruiken, is gebonden aan de persoonlijke omstandigheden waarin een mens verkeert, en aan diens levensgeschiedenis. Bij het maken van een keus om er wel of niet mee door te gaan, hebben de voorhanden zijnde alternatieven uiteenlopende gewichten. De meeste mensen weten best, als het om drank en drugs gaat, dat die op de lange termijn slecht zijn voor hun gezondheid, maar op de korte termijn geven ze daarentegen juist genot en verlichting van geestelijke pijn. Dat leidt tot haaks op elkaar staande overwegingen. Waarbij het veel moeite kost om het instantgenot af te wijzen ten gunste van de lange-termijnbaten.

Dit maakt dat de keuze om te stoppen niet hetzelfde gewicht heeft als de keuze om door te gaan. Wiers spreekt daarom van een 'biased choice', of een gecompromitteerde keuze. Het is een scheef hangende balans, met ongelijke gewichten. Wiers vergelijkt het zelf met een

niet goed uitgelijnde auto, waardoor een mens voortdurend moet tegensturen om een rechte lijn te kunnen blijven volgen. Daarbij komt, laat Henriëtte van der Horst zien in haar beschouwing over de verslavende werking van op doktersrecept voorgeschreven kalmerende en pijnstillende middelen, dat het stoppen met die middelen tot heftige fysieke ontwenningsverschijnselen kan leiden. Je geest wil wel stoppen, maar je lijf protesteert met al zijn macht daartegen. Wat het afzweren van die middelen des te moeilijker maakt.

In de kunst en de literatuur bestaan interessant genoeg eveneens beelden van drank en drugs waar ongelijksoortige gewichten aan vast hangen. Verslavende middelen lijken in eerste instantie te kunnen leiden tot overweldigende uitbarstingen van creativiteit, en daarmee tot bijzondere kunst. Tegelijkertijd zetten die middelen de kunstenaar op de langere termijn maar al te vaak op het onomkeerbare spoor van een treurigstemmend verval en een eenzaam, en soms ook wreed levenseinde.

Het klassieke voorbeeld hierbij is uiteraard Vincent van Gogh, de man die grote hoeveelheden absint, een drankje met een extreem hoog alcoholpercentage, achterover klokte en tegelijk een ontzagwekkende productiviteit in zijn laatste levensjaren aan de dag legde. Maar het waren ook de jaren die hij grotendeels doorbracht in een psychiatrische kliniek, en uiteindelijk zou hij zichzelf van het leven beroven. Ook de jong gestorven dichter en grootgebruiker van drugs Jotie T'Hooft, over wie Aafke de Groot in dit tijdschrift schrijft, is een typisch voorbeeld van zulk opwindend, extreem creatief lijkend, maar tegelijk ook tragisch kunstenaarsbestaan.

Zijn drank en drugs überhaupt wel zulke stimulerende middelen voor de kunstzinnige creativiteit? Het is een gedachte die een lange,

hardnekkige geschiedenis kent. In de negentiende eeuw werd er wel gesproken over ‘de groene muze’, vertelt Laura Prins in haar bijdrage, waarbij dat groene voor absint stond. En kortstondig kunnen sommige middelen daadwerkelijk iets bijdragen aan geestverruiming, is de ervaring van velen. Maar dan nog blijft de vraag of die daadwerkelijk de creativiteit stimuleren. Dat op de langere termijn die middelen de creatieve productiviteit doorgaans tegenwerken is onbetwist, maar ook op de korte termijn lijken ze zelden veel goeds te brengen.

Dit valt in ieder geval scherp te zien, zie het verhaal hierover in dit nummer, aan het leven van de alcoholistische schrijver Malcolm Lowry (1909 – 1957), auteur van het beroemde boek *Under the Volcano* met daarin een alcoholistische hoofdpersoon. Lowry’s persoonlijke geschiedenis laat zien dat drankzucht en schrijven slecht samengingen. Met veel drank op kreeg hij geen letter op papier, hij moest nuchter zijn om te kunnen schrijven. Tegelijk riep dat schrijven veel angsten bij hem op. Kan ik het wel? Angsten die hij probeerde te bedwingen door veel te drinken. Waarna hij geen letter meer op papier kreeg.

Juist tegen die mythe van de gekwelde, aan middelen verslaafde kunstenaar, keert schrijver Sander Kollaard zich. Het betreft de tragische mythe van de kunstenaar bij wie de middelen die hij nodig heeft om iets groots tot stand te brengen hem gelijktijdig naar de ondergang leiden. Kollaard benadrukt, met zichzelf als voorbeeld, dat creatieve arbeid maar een beetje van doen heeft met inspiratie, en juist heel veel met aandacht en uithoudingsvermogen. Het is gewoon hard werken, pielen met woorden. ‘ik zit en ik tik.’ Aldoor maar herschrijven van en sleutelen aan een tekst. Heroïsche arbeid is het allerminst, scheppen heeft weinig van doen met de allerindividueelste expressie van de allerindividueelste emotie. Zelf gebruikt hij als scheppende mens geen drugs, drinkt met mate en begint de dag met havermoutpap.

De verhalen over kunstenaars, hun scheppingen, hun levens en de rol van middelengebruik daarin, slingeren tussen deze uitersten. Er zijn de verhalen over hoe drank en drugs leiden tot uitbarstingen van creativiteit, en daaraan verbonden de verhalen van zelfverwaarlozing en maatschappelijke teloorgang. Tegelijk zijn er de verhalen, zoals die van Sander Kollaard, die het idee van de in een

roes ontstane meesterwerken geheel ontkrachten. Daarnaast bestaat er een categorie van verhalen - veelal autobiografische verhalen van mensen die lang met hun verslaving hebben geworsteld – die hoopvol zijn. Het is mogelijk ermee te stoppen en daardoor weer een prettig bestaan kunnen leiden.

Bij alle verhalen over verslaving ontbreekt één bepaald type, stelt hoogleraar geschiedenis van de psychiatrie Gemma Blok in haar inventariserende bijdrage over uiteenlopende types verhalen rond verslaving. Het betreft de verhalen van mensen die het niet gelukt is om af te kicken, maar die de verslavende middelen wel gecontroleerd kunnen gebruiken en daardoor toch een productief en stabiel leven leiden. Dit zouden verhalen kunnen zijn die voor sommige mensen, in een vergelijkbare situatie, een troostrijke middenweg kunnen bieden. Het zijn alleen wel verhalen die nog moeten worden geschreven. Er is wat dat betreft voor schrijvers die naar originele invalshoeken over verslaving zoeken nog genoeg werk aan de winkel.

Voor de lezer van dit tijdschrift nog dit: de verhalen in dit themanummer zijn voor het grootste deel bewerkingen van voordrachten die op 29 november 2025 zijn uitgesproken tijdens een symposium over verslaving in de Openbare Bibliotheek Amsterdam, georganiseerd door de Stichting Literatuur en Geneeskunde. Dat geldt ook voor de gedichten die tijdens het symposium in drie blokken zijn voorgedragen door Coes Delprat. Alleen de verhalen over Lowry en Dostojewski vallen buiten dit bestek. Deze verhalen zijn bewerkte versies van essays die eerder verschenen zijn in het in 2008 verschenen Literatuur-en-Geneeskundeboek *Aan de Ketting: verslaving verbeeld*. (redactie Arko Oderwald, Koos Neuvel, Willem van Tilburg).